

שעון שבת

הקדמה:

מצוות השבת ניתנה לישראל, למנוחה ולקדושה. אין איסור על המלאכה להיעשות מאליה בשבת, אלא דווקא שלא נעסוק בעשייתה בעצמנו. גליון זה יעסוק בשעוני שבת. בצה"ל אין שעוני שבת בצורתם המוכרת מטעמי בטיחות, אך מצויים מנגונים דומים המבוססים על פעולה אוטומטית, כגון התקן שבת של מכונת קרח.

א. התחלת מלאכה בערב שבת שתמשך בשבת

במשנה בשבת מובאת מחלוקת בית שמאי ובית הלל:

משנה מסכת שבת פרק א משניות ה-ו:

בית שמאי אומרים: אין שורין דיו וסמנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין... בית שמאי אומרים: אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום, ובית הלל מתירין.

ומבאר הגמרא שנחלקו האם אדם מצווה שכליו לא יעשו מלאכה בשבת:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד א:

אמר רב אושעיא אמר רב אסי: מאן תנא שביתת כלים דאורייתא? בית שמאי היא ולא בית הלל. לבית שמאי, בין דקעביד מעשה (בין שהכלי עושה מעשה) בין דלא קעביד מעשה אסור. לבית הלל, אף על גב דקעביד מעשה (למרות שכליו עושים מעשה) - שרי.

בטעם של בית שמאי ביאר הברטנורא:

ר' עובדיה מברטנורא מסכת שבת פרק א משנה ה:

סברי בית שמאי אדם מזהר על שביתת כלים כמו על שביתת בהמתו... ונר הדולק בשבת וקדרה שעל גבי כירה דמוזדו בהו בית שמאי, בדמפקר אפקורי לכלים ושוב אינו מצווה על שביתתן.

❖ לבית שמאי שאדם מצווה שכליו לא יעשו מלאכה, כיצד להדליק נרות שממשיכים לדלוק בשבת עצמה?

ההלכה נפסקה כבית הלל:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רנב סעיף א:

מותר להתחיל במלאכה בערב שבת סמוך לחשיכה, אף על פי שאינו יכול לגומרה מבעוד יום והיא נגמרה מאליה בשבת, כגון: לשרות דיו וסממנים במים והם נשרים כל השבת... ומותר לפרוס מצודות חיה ועופות ודגים והם נצודים בשבת.

ב. שעון שבת

❖ האם מותר לכוון בערב שבת שעון שבת שידליק אור בשבת?

נאמר בירושלמי:

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק ב הלכה א:

א"ר יוסה בשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה. נעשית היא מאליה.

ביאר קרבן העדה:

קרבן העדה שם:

לא תעשה אתה כל מלאכה, וכיון שנעשית מאליה שרי.

בהלכות נזיקין נקבע, שאדם חייב על אש שהדליק, אף שהיא ממשיכה להתפשט בעצמה, כמו היורה חץ, שחייב על פגיעתו באדם או ברכוש. לאור זאת, תמה הנימוקי יוסף, מדוע מותר

להדליק נרות שממשיכים לדלוק בשבת:

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף י עמוד א:

אי קשיא לך אם כן היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת... לפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת?

כי נעיין במילתא שפיר לא קשיא לן... לאו כמאן דאדליק השתא (עכשיו) בידים חשבינן ליה אלא כמאן דאדליק מעיקרא (בעת ההדלקה)... חשבינן ליה, וכן הדין לענין שבת, דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה (הרי הוא כמי שסיים) בידים בההוא עינדא (באותו הזמן, כלומר בזמן שהדליק) דלית ביה איסור חשיב.

❖ האם ניתן ללמוד מהנימוקי יוסף שמותר להשתמש בשעון שבת?

לאור דברי הירושלמי והנימוקי יוסף פסק השואל ומשיב שמותר לכוון בערב שבת שעון שבת שיעשה מלאכה בשבת:

שו"ת שואל ומשיב מהדורה תניינא חלק א סימן ה:

בירושלמי... בשבת כתיב לא תעשה כל מלאכה, נעשית הוא מאליו... הרי מבואר דבשבת לא אסרה תורה רק עשיה ממש אבל מה שבא בכחו שרי, כמו שכתב הנמוקי יוסף.

לעומת זאת, הגר"מ פיינשטיין כתב ששעון שבת הערוך מערב שבת בכדי להפעיל את המכשיר בשבת עצמה אינו בכלל ההיתר של הנימוקי יוסף:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ס:

עיין בנימוקי יוסף... שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל, והוא כמאן דאגמריה בידים בההוא עינדא שהדליק שהיה זה בערב שבת... אבל לא שייך זה בהעמידו מורה שעות באופן שהעלעקטרי שעושה המלאכה יתחיל לעשות מלאכתו בשעה פלונית, שעל הליכת מורה השעות שזה נעשה מתחלה קודם שנתחבר העלעקטרי... אין להחשיבו שכבר נעשה בערב שבת.

למרות זאת מסכים הגר"מ פיינשטיין שאין לחייבו על כך, כיוון שבמהלך השבת עצמה אינו עושה דבר:

שם:

לא שייך לחייבו ואף לא לאסור מדאורייתא אף לא להנימוקי יוסף... לענין חיוב שבת לא מצינו שיהיה חייב על הכח כשבא ממעשה גופו שעשה קודם השבת.

וכן הכריעו למעשה רוב פוסקי דורנו:

שו"ת יביע אומר חלק ג סעיף יז:

רבו האחרונים המקילים בזה... וכן ראיתי לידיד נפשי הרב הגאון המפוסם מהרש"ז אוירבך שליט"א... והן עתה ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר ח"א, שג"כ האריך למעניתו להתיר הערכת השעון להדליק ולכבות החשמל... ולפי דרכינו למדנו שרבו המתירים בזה. ודלא כהרב בן יהודה, ואחיו הרב מתא דירושלם, שהחמירו בזה. וכל כהי גוונא אמרינן פוק חזי מאי עמא דבר.

ג. השמעת קול

❖ האם מותר להפעיל לפני שבת מוזיקה חזקה שתמשיך לנגן בשבת?

‘והגית בו’ - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

במסכת שבת מובאת ברייתא:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יח עמוד א:

ת"ר פותקין (פותחין) מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר (לכונה ומיני בשמים) תחת הכלים ערב שבת ומתגמרין (מתבשמים) והולכים כל היום כולו. אבל אין נותנין חיטין לתוך הריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום.

❖ **אם מותר לעשות מלאכה בערב שבת שתכנס לשבת מדוע אסור בערב שבת לתת חיטים לריחים של מים?**

נחלקו האמוראים בטעם האיסור לתת חיטים לריחים בערב שבת: שם:

מאי טעמא? אמר רבה מפני שמשמעת קול. אמר ליה רב יוסף: ולימא מר משום שביתת כלים, דתניא: 'וכל אשר אמרתי אליכם תשמרו' - לרבות שביתת כלים? אלא אמר רב יוסף משום שביתת כלים (והברייתא היא כבית שמאי).

רש"י מבאר את דברי רבה:

רש"י שם:

מפני שמשמעת את הקול, ואוושא מילתא בשבת, ואיכא זילותא.

נחלקו הראשונים האם הלכה כרבה או כרב יוסף:

תוספות מסכת שבת דף יח עמוד א:

אומר רבינו תם דהלכתא כרב יוסף... ולפי זה ריחים מותרים דלדידיה לב"ה שרי אפילו היכא דקעביד מעשה ולא חייש להשמעת קול.

ולי נראה... (שלמסקנה הברייתא היא) כבית הלל ואית ליה השמעת קול כרבה, וכן פסק ר"ח דטעמא דריחים משום השמעת קול ואתי כב"ה.

השו"ע פסק להלכה כרב יוסף שאין איסור השמעת קול:

שולחן ערוך או"ח סימן רנב סעיף ה:

מותר לפתוח מים לגנה והם נמשכים והולכים בכל השבת... ומותר לתת חטים לתוך ריחים של מים, סמוך לחשיכה.

לעומת זאת, הרמ"א חשש לדעת רבה:

הגהות הרמ"א על השולחן ערוך או"ח סימן רנ"ב סעיף ה: יש אוסרים ברחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול והכי נהוג לכתחלה, מיהו במקום פסידא יש להקל.

❖ **לאור דברי הרמ"א, מה יהיה הדין במקום צורך מבצעי?**

ברם, כתב הרמ"א שכאשר מדובר על שעון שמצפצף כל שעה מותר שימשיך לעבוד בשבת על אף שמשמיע קול:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שלח סעיף ג:

זוג המקשקש לשעות, עשוי ע"י משקלות, מותר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת.

וביאר המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן שלח ס"ק יד:

היינו דלא חיישינן כשישמעו קולו יחשדוהו שהעריכו בשבת דהכל יודעין שדרכו להעריכו מאתמול.

לאור זאת כתב הגר"ש אלישיב:

הערות הגר"ש אלישיב מסכת שבת דף יח עמוד א:

(אסור) להשתמש במזגן וכדומה על ידי שעון שבת, ומשום חשש דהשמעת קול. אמנם בזמננו שהוא רגילות להעמיד שעון שבת,

הו"ל כשעון שהתיר הרמ"א, ושרי, אמנם להפעיל מכונת כביסה מע"ש שתעבוד בשבת, כיון שאין הדרך לעשות כן, אסור.

❖ **האם כל דבר יהיה מותר אם יתרגלו אליו, או שהפעלת מוזיקה וכדומה פוגעת בצביון השבת אף אם לא יהיה חשד שהופעל בשבת?**

ד. **צביון השבת**

❖ **האם מותר שמפעל ימשיך לעבוד בשבת באופן אוטומטי על ידי שעון שבת ללא מגע יד אדם?**

הגר"מ פיינשטיין אסר את השימוש בשעון שבת להפעלת מכשירים חשמליים, ובמיוחד במפעלים, כדי שלא יזלזלו בכבוד השבת:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ס:

הנה לענ"ד פשוט שאסור להתיר זה, דהרי על ידי מורה שעות כזה יכולים לעשות כל המלאכות בשבת ובכל בתי החרושת ואין לך זלזול גדול לשבת מזה.

למעשה כתב שאין להקל אלא בהדלקת וכיבוי אור וכמו שכבר התקבל בישראל:

שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד סימן ס:

כיון שיש רבוותא שהתירו ונהגו כן בהרבה מקומות, אין לאסור מה שכבר נהגו להקל בהעמדת העלעקטרי בע"ש על ידי מורה שעות שיכבה וגם שידליק בשבת להזמן שהעמידו, וגם ממילא ליכא זילותא לשבת בזה... אבל הבו דלא לוסף עלה להתיר גם לבשול, ומלאכות אחרות ויש לאסור.

וכן כתב הפסקי תשובות:

פסקי תשובות אורח חיים סימן רנב אות א:

בדורות האחרונים עם המצאת המכונות האלקטרוניות, ולאחרונה אף הממוחשבות... יהיה באפשרות להפעיל כל המפעלים ובתי חרושת בשבת, ואין לך זלזול שבת גדול מזה, ויהפך שבת לחול ח"ו, ואפילו אותם מכונות ומחשבים אשר עובדים ללא כל רעש ובחדרי חדרים, שאין בהם משום אוושא מילתא, אין להתיר הפעלתם, כל שהמטרה לצורך מסחר ועבודת פרנסה... לא התירו להפעיל על ידי שעון שבת, אלא דברים שהם לצורך השבת וכבודו ועינוגו, דהיינו מאור החשמל ומתקני קירור וחימום ותו לא.

❖ **חשוב, לאור הנלמד עד כה, האם במקום צורך לפקוח נפש יש להעדיף שימוש בשעון שבת מבעוד יום או במנגנון גרמא?**

עם זאת לצרכים חשובים או במקום הפסד גדול מובא בפוסקים להקל:

שו"ת קול מבשר חלק א סימן יא:

בענין בית חרושת דרמת גן לתעשיית תרופות קלציום... שם יש מכונה אוטומטית (לעיבוד הקלציום)... עיבוד הקלציום הזה שוהה בכל פעם בערך ששה או שבעה ימים. המכונה האוטומטית הזו נעשה באופן כזה שאינה צריכה לשום טפול והשגחה... בנדון דידן שיש הפסד גדול יש להקל (באופן שבית החרושת יעמוד סגור בשבת ולא יכנס אליו אדם).

❖ **האם יש צורך למעט בשימוש בשעון שבת לצרכים בעלי ערך ביטחוני?**

ה. **הלכה למעשה**

נפסק להלכה בספרנו 'תורת המחנה':

תורת המחנה פרק מג תשובה ה:

לצרכים מבצעיים חיוניים יש להעדיף שימוש באמצעים אוטומטיים שהופעלו מבעוד יום על פני שימוש בכל אמצעי אחר.

